

DOÇ. DR. İLKER BELEK BİLİMDE, YAŞAMDA VE SİYASİ MÜCADELEDE ARTI-DEĞER TEORİSİNİ KAVRAMANIN MERKEZİ ÖNEMİ

Söyleşi | Tolga Binbay

Madde, Diyalektik ve Toplum'un bu sayısı için İlker Belek ile bir söyleşi yaptık. Tıp doktoru ve halk sağlığı uzmanı olan İlker Belek her biri geniş yankı uyandıran kitapları ile iyi bilinen bir akademisyen. Özellikle kapitalist üretim ilişkilerinin yol açtığı toplumsal sonuçlar, sağlıkta eşitsizlikler ve sosyalizmin sağlık alanındaki kazanımları üzerine ciddi bir külliyatin sahibi. Öte yandan COVID salgını sürecinde de soL'da yer alan çeşitli yazıları ile neredeyse salgını gün gün Belek'in görüşleri ile izledik. BU söyleşide öğrencilik yıllarından çıktık Marksizm ile tanışmasına, hekim hareketi içindeki yıllarına, emek verdiği akademisyenliğe, geçirdiği soruşturmalara ve daha birçok konuya değindik. Keyifle okuyacağınızı tahmin ediyoruz.

*

Kitaplarını, akademik ve siyasi emeğini düşününce üç alan öne çıkıyor: sağlığın ekonomi-politiği, kapitalizmde toplumsal eşitsizlikler ve sosyalist aydınlanma. Ve bu üç alanın tam da merkezinde Marksizm duruyor. Nasıl tanıştın Marksizm'le?

Öncelikle söyleşi için Madde, Diyalektik ve Toplum'a teşekkür ederim. Önceki sayılardaki söyleşilerinizi de biliyorum, çok önemli belgeler ve katkılar bunlar. Bana gelirse...

Marksizm'le, ama öncesinde sol fikirlerle öğrencilik yıllarımda tanıştım. 1970'lerden söz ediyorum. Dünyanın hemen her köşesini etkisi altına almış, eşitsizliklere, adaletsizliklere, sömürüye karşı çıkan, yoksulun, gecekondulunun yanında duran sol düşünce ve siyasetin egemen olduğu dönem. Liseyi küçük denilebilecek bir deniz kıyısı kasabasında bitirdim. Sola açıklık hem aileden hem de bu kasabadaki lise ortamından geliyor diyebilirim.

Marksizm'le tanışmam ise Hacettepe öğrenci yurdunda oldu. O yıllarda, tıp fakültesinde aynı dönemlerde okuduğumuz bir arkadaş grubuyla birlikte çok sistematik biçimde Marksizm okumalarına-tartışmalarına başladık. Bu tercihte dediğim gibi solcu alt yapının, Hacettepe öğrenci yurduunun bugün devrimci demokrat olarak nitelediğimiz sosyalist havasının etkisi oldu.

Benim Marksizm'e ilgim tamamen "akli"dir. Yani dünyada olup bitenleri kavrama, anlamlandırma ve çözüm arama çabasının ortaya çıkardığı bir fikirsiz ararışın sonucu. Sonra araya 12 Eylül darbesi girdi. Ancak o ortamda bile kısa bir kesinti dışında biz yoğun okumayı

İlker Belek kimdir?

1961 doğumlu. Liseyi Bandırma'da bitirdi. 1984 yılında Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden mezun oldu. Mecburi hizmetini Sinop'ta yaptı. 1990'da aynı fakültenin Halk Sağlığı Anabilim Dalı'ndan *Geleneksel Sağlık Uygulamaları İçinde İlkel Bilinç Yapılanmaları* başlıklı tezle uzmanlık aldı. Halk sağlığı uzmanı olarak Ankara, Diyarbakır ve Antalya'da çalıştı. 1996 ile 2019 arasında Akdeniz Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı'nda öğretim üyeliği yaptı. 2007 yılında TTB Nusret Fişek ödülünü aldı. Farklı dergilerde mesleki ve siyasi yazılar yazdı. Uzun yıllardır soL Haber Portalı yazarı. Türkiye Komünist Partisi (TKP) ve BAA üyesi. Ayrıca Madde, Diyalektik ve Toplum dergisinin danışma kurulu üyesi.

sürdürdük. O zamanlar TÜBİTAK'tan burs alıyordum ve aldığım paranın hemen tamamını kitaba yatırıyordum.

Üniversiteyi bitirinceye kadar, çok geniş bir kütüphane oluşturmuş ve bütün Marksist-Leninist eserleri okuyarak tartışmıştık. Tıp derslerinin yoğunluğuna rağmen fakültenin son üç dört yılı boyunca, yani 12 Eylül darbesi sonrasında günde en az 4-5 saat kitap okuduğumu, notlar aldığımı hatırlıyorum. Okuma ve tartışma seansları intörlük dönemindeki nöbetsiz günlerde sabaha karşı ikiye, üçe kadar sürerdi. Marksist-Leninist klasiklerin yanı sıra dünya ve Türkiye tarihi, sosyalizmin tarihiyle ilgili olarak da sistematik bir okuma yapmıştık. Mecburi hizmete bu donanımla gittim.

Eskiden beri hayatımdaki en önemli kazanımımın, Marx'ın artı değer formülünü ve o formülde içerilmiş olan sosyalist devrimin zorunluluğu gerçeğini öğrenmek olduğunu düşünmüşümdür.

Anladığım kadarıyla "artı değer" teorisini kavramanın kritik bir yeri olmuş düşünsel hayatında. Nasıl bir getirisi oldu bu kazanımın? Sanırım meslek hayatında, hatta "halk sağlığı" uzmanlığını seçmende de bir yankısı olmuş. Yanılıyor muyum?

Doğru. Artı değer teorisinin farkına varmam genel olarak toplumsal düzende bir nesnellik olduğunu, toplumsal süreç ve sorunların objektif ve üretim ilişkilerine dayalı bir zemininin bulunduğunu anlamama yaradı. Yaşanılanlar tesadüfî değildi, siyasetçilerin kötü niyetiyle açıklanamazdı. Bu farkındalık beni bir yandan bilimsel sosyalizme, sosyalist mücadeleye yönlendirdi, öte yandan da özel yaşantımda verdiğim kararlarda belirleyici oldu.

Aslında tıp fakültesine kendi isteğimle girmemiştim. Lisedeki hayalim matematikçi olmaktı. Ancak kendi isteğimle girmedığım tıp fakültesinde kendi istediğim alanı, yukarıdaki düşünsel-siyasal değişim-olgunlaşma sürecinin sonunda kendim seçtim.

Tıp fakültesine girdiğimde, başlangıçta “herhalde klinisyen olurum, iyi bir hekim olmaya çalışırım” diyordum. Ancak dördüncü sınıftan itibaren değişik kliniklerde çalıştıkça, insanların hep aynı hastalıklardan sağlık kurumlarına başvurduklarını, hekimlerin onları tedavi etmelerinin bu sorunları kesinlikle çözmediğini, pek çok hastalığın (enfeksiyon hastalıkları ve psikiyatrik hastalıklar gibi) aslında yaşam koşullarıyla bağlantılı ve önlenbilir nitelikte olduğunu, hastalıkları ortaya çıkmadan önce önlemenin daha insani olacağını, ama sağlığı korumak ve geliştirmek için de hastalıkları ortaya çıkaran sosyoekonomik faktörleri ortadan kaldırmak gerektiğini anladım.

Tabii böyle düşününce tıp içinde önümde halk sağlığı dışında bir seçenek kalmamış oluyordu, üstelik bu tercih siyasi mücadeleyle mesleki hayatı bütünleştirmek açısından da çok uygun bir tercih gibi görünüyordu. Bir kısır döngünün içine hapsolmemek ve gerekli gördüğümü yapmak için halk sağlığı alanını seçmiş oldum.

İyi ki öyle olmuş diyeceğim o zaman. Açıkçası 90’larda senin yazdıkların, tüm o ideolojik ağırlığın altında, sosyalizmi aramak için, tıpta sosyalizmi aramak için çok kritikti. O kitaplar sayesinde haklı, nesnel ve güncel bilgiye basan bir dayanak noktası buluyorduk. O dönemdeki liberal baskıya nasıl dayandın? Çünkü 90’lardan itibaren bu alanlarda liberal bir devşirilme de yaşandı.

Evet, 1990’lar sosyalizmin çöküşüyle birlikte, “yeni dünya düzeni” tezlerinin, Toffler, Drucker gibi düzen içi yazarların dünyayı tamamen etki altına aldığı yeni bir dönemin başlangıcıdır.

O yıllarda Türkiye sosyalist solunun çok önemli kısmı da liberalizme doğru dümen kırdı. Örneğin Türkiye İşçi Partisi ve Türkiye Komünist Partisi’nden TBKP diye bir şey çıktı ortaya. Sosyalizmden belki yine söz ediliyordu ama “devrim iddiası” hemen hemen tamamen bir tarafa bırakılmıştı. Böyle olunca da sosyalizmin hiçbir anlamı kalmamış oluyordu. Bu çevreler, o dönemde sosyalizmi söylemsel düzlemde bile giderek tamamen terk ettiler.

Bu gelişmeler herkesi, her yeri etkiledi. Marksizm neredeyse bir kenara bırakıldı.

Biz ise o ortamda tam tersine Marksizm’e sıkı sıkı tutunarak, daha da ötesinde Marksizm’i kendi alanımızda somutlamaya, yeniden üretmeye özel önem vererek bu karşı saldırıdan kendimizi koruduk, üstelik sanırım bunun dışında en azından tıp ortamında bir etki alanı yaratmayı da başardık.

Komünist bir insanın kendisini koruması, var etmesi bile Marksizmsiz ve ekipsiz-örgütsüz olmaz. Biz öğrencilik yıllarımızdan itibaren bu gerçeğin net olarak farkındaydık ve ona göre davranmaya özel olarak titizlik gösterdik.

Mecburi hizmet dönüşümüzde, ki 1987 başı oluyor, aklımızdaki düşüncelerin hayata geçeceği mekân olarak Tabip Odası ve Türk Tabipleri Birliği (TTB) zeminini belirledik. O dönemde ortada zaten siyasi bir yapı da yoktu. Şimdi halen varlığını etkin şekilde sürdüren Ankara Tabip Odası Halk Sağlığı Komisyonu’nu kuruluşumuz 1988 Tabip Odası seçimlerinden hemen sonradır.

Orada Marksist bir sağlık anlayışını geliştirmeye, örgütlemeye, Tabip Odası ve diğer kitle örgütlerinin yönetimleriyle o perspektif üzerinden ilişki geliştirmeye ve belki de en önemlisi o perspektifle insan yetiştirmeye çalıştık. Yani bir yandan da herkes için tam bir eğitim süreci söz konusuydu. Aynı zamanda da hep siyasi bir yapının arayışı içinde olduk.

Burada ayrıntılandırmak mümkün ve gerekli değil ama bütün bunlar tıp ortamında nasıl somutlanıyor, yalnızca örneklemek açısından bir şey söyleyeyim. Sağlıkta Dönüşüm isimli liberal saldırının Türkiye’ye girişi 1990’dır. Biliyorsunuz, Sağlıkta Dönüşüm’ün üç önemli ayağı var: aile hekimliği, genel sağlık sigortası ve hastanelerin özelleştirilmesi-işletmeleştirilmesi. O dönemde TTB yönetimi bunlardan aile hekimliğini ve genel sağlık sigortasını onaylayan bir çizgideydi. TTB’nin Sağlıkta Dönüşüm’e topyekûn karşı çıkışını sağlayan şey bizim öncelikle TTB örgütsel yapısı içine yönelik olarak zamana karşı yarıştığımız yoğun ideolojik ve siyasi müdahalelerimiz olmuştur.

Anlıyorum ama bir eğilim olarak baktığımızda hekim hareketi ve tıp akademisi sağlık politikaları ve toplumsal eşitsizlik gibi konulardan hep uzak durmuşlar. Evet, bir siyaset var oralarda ama daha çok meslek üzerinden ve halkçılık ağırlıklı değil mi?

Aslında uzak durmuyorlar, oldukça yakınlar, ama kendi dünya görüşleri doğrultusunda.

Eskiden TTB kendi çalışmalarında sağlık politikaları ve eşitsizlikler konularına daha merkezi bir önem atfederdi ve öte yandan bu konulara Marksizm’le daha uyumlu bir yaklaşımda bulunurdu. Şimdi bu kadar ağırlıklı ve net bir ele alışının olmadığı açık. Bunda, 1990’ların son-

larından itibaren Kürt hareketinin değişik dolayimler üzerinden TTB üzerine düşen gölgesinin etkisi olduğunu düşünürüm. Türkiye'nin sorunlarına sınıfsal bir perspektifle yaklaşmazsanız, sağlıktaki eşitsizlikleri de, Türkiye'nin geri kalmışlığını da Kürt sorunu eksenini (ya da farklı dönemlerde farklı eksenler) üzerinden açıklamaya girişirsiniz. O zaman Sağlıkta Dönüşüm'e olan ilginiz geriler, eşitsizliklere ise kaçınılmaz olarak kapitalist düzen için bir çizgide çözüm ararsınız. Yine de TTB'nin Sağlıkta Dönüşüm konusunda sürmekte olan çalışmalarının hakkını vermek gerekir.

Akademiye gelince... Orası hemen hemen tam bir felaket. Birkaç istisna dışında halk sağlığı akademisyenlerinin tamamı, benim daha asistanlığımın ilk yılında "resmi halk sağlığı" olarak nitelediğim bir ekolün üreticisi-sürdürücüsü durumundalar. Bu teknokrat bir yaklaşımdır. Örneğin sağlıktaki eşitsizliklerin nedeni olarak eğitim ve gelir düşüklüğünü görür, ama bunların içine yerleştikleri genel bağlamı (kapitalist üretim ilişkileri) ısrarla görmezden gelir, hatta buna vurgu yapanları ekarte etmeye çalışır. Kendi pratik eylemini de yönetime danışmanlık olarak belirler. Örnek mi? İşte COVID-19 salgını noktasında takındıkları tavır. Oturdular "normalleşme" döneminde lokantalarda nasıl yemek yenilecek diye algoritmalar hazırlıyorlar. Oysa işçi sınıfı sürecin başından beri dip dibe üretim yapıyor, buna itiraz etmek ise akıllarından geçmiyor.

Dolayısıyla akademi sağlık politikaları gibi, eşitsizlik gibi konulardan uzak durmuyor, tam tersine içinde yer alıyor, ama bu konuları düzen içinde ele alarak, çok daha tehlikeli bir işlevi yerine getirmiş oluyor. Sağlıktaki eşitsizliklerin bu düzende çözümlenebileceği yanılsamasını yaratıyor. Aile hekimliğini düzeltmekle meşgul oluyor.

Oysa kapitalist düzen yıkılmadan eşitsizlikler yok edilemez ve aile hekimliği sisteminin düzetilecek bir yanı yoktur.

O zaman şöyle diyebilir miyiz? İki dönem yaşadık ve şimdi atlattık, atlatıyoruz. Birincisi 90'ların havası, yani yenilgi ve Marksizm'in gözden düşmesi. Diğeri ise kapitalizmin yaldızının döküldüğü şu son yıllar. Peki, teori üretiminde yani Marksizm işleyişimizde, üretimimizde "krizi" geride bırakıyor muyuz? Hem Türkiye için hem de uluslararası arena için soruyorum bu soruyu.

"İki dönem" şeklindeki saptaman doğru görünüyor. Ancak 1990'larda "Marksizmin gözden düşmesi" O'nun kendi yapısal yetersizliklerinin değil, tamamen siyasi tutumların sonucuydu.

Sosyalist sistemin yıkılmasının faturası çok uzun yıllar bir yandan da Marksizm'e kesildi: Marksizm hatalıydı, toplumları yanlış yöne sürüklemişti, falan. Oysa sosyalizmin yıkılmış olmasının temel nedeni sosyalist ülkelerin Marksist-Leninist siyaset teorisine, komünist partilerin öncü rolüne dair bilgileri unutmış olmalarıydı.

Yani sosyalizmin yıkılmasının nedeni Marksizm'in yetersizliği, yanlışlığı değil, tersine, Marksizm'in pratiğe yeterli derecede uygulanamamış olmasıydı. Bu tuzağa dönemin sosyalist çevrelerinin çok önemli kısmı da düştü ve kurtuluşu Marksizm'den kurtulmakta aradılar.

1990'lar bu çevrelerin tamamı tarafından postkapitalizm diye nitelenen yeni bir dönemin başlangıcı olarak kutlanıyordu. Aradan yalnızca 10 yıl geçtikten sonra, yani 2000'lerin başında ABD Ortadoğu'nun tepesine yeniden tüm terörizmiyle çöreklediğinde, yeni dönemin iddia edildiği gibi bir barış, huzur dönemi olmadığı net olarak anlaşıldı. Sosyalizm yıkılmıştı ve emperyalizm yeni gerçekliği kendisi açısından fırsata çeviriyordu. Postkapitalizm denilen de yalnızca büyük bir yalandan ibaretti. Marksizm'i karalayanların yaptığı ise tam bir ihanet.

Bu gelişmeler Marksist-Leninist teorinin gerçeklik ve geçerliliğini bir kez daha kanıtlamış oldu. Sosyalizmin yıkılışından beri dünyamız daha eşitlikçi, gerilimsiz, adil bir karakter kazanmadı kesinlikle. Tam tersine, huzursuzluklar, eşitsizlikler, savaşlar, emek sömürüsüyle bağlantılı tüm sosyal ve ekonomik sorunlar önlenemez biçimde artıyor.

Nedeni kapitalizmin kendisidir. Sosyalizmin varlığı sömürüyü, savaşları bir ölçüde engelleyebiliyordu; yıkılmasıyla birlikte emperyalistler saldırılarını sınırsız şekilde artırma fırsatı buldular.

İşte bu gelişmeler Marksizm'in, Marx'ın Kapital'deki çözümlerinin karşı konulmaz şekilde haklı, doğru ve geçerli olduğunu da kanıtlamış oldu. Son olarak COVID-19 salgını kapitalizmin tüm çelişkilerini, yetersizliklerini, sorunlarını, çözümsüzlüklerini bir kez daha ve olabilen tüm açıklığıyla gözler önüne serdi. Aslında düzen için aktörlerin şimdilerde "hiçbir şey eskisi gibi olmayacak" derken kastettikleri şey, bu, yani kapitalizmin çözümsüzlüğüdür. Bu cümle bir itiraftır.

Peki, ya Marksizm'in yeniden üretimi nasıl gidiyor? Her şeyin yaldızı dökülüyorken...

Ben Marksizmin yeniden üretimi derken, en azından kapitalizme karşı amansız bir savaş vermemiz gereken ve asli görevimizin sosyalizmi kurmak olduğunu düşündüğüm bu dönem için, O'nun somut alanlarda yeniden üretimini, değişik alanlara somutlanmasını anlıyorum: iktisatta, tarihte, sanatta, sağlıktaki, eğitimde, temel bilimlerde, toplumsal yaşamın yeniden planlanmasında, çevre, cinsiyet alanlarındaki sorunlarda, vb. Örneğin canlıların evrimi konusundaki çalışmalar kesinlikle Marksizm'in diyalektik materyalist yönteminin kullanıldığı alanlardır, diyalektik materyalist yöntem kullanılmadan evrim konusundaki çalışmalara yön vermek, o alandaki eksiklikleri hissedebilmek olanaksızdır ve tersi de doğrudur: Bu alanlardaki bilimsel çalışmalar kesinlikle diyalektik materyalizmin geliştirilmesine, özel bir alanda somutlanmasına yarar.

Sosyalizmin yıkılması sonrasında bu iş de haliyle tamamen gözden düşmüştü. Ancak hiçbir zaman tamamen yok olduğunu da söyleyemeyiz. Bütün dünyada bu yönde bir damar varlığını hep korudu. Şimdilerde, kapitalizme ilişkin toplumsal, ekonomik, siyasal sorunların artışıyla birlikte bu tür çabalarda da belirgin derecede artış var. Bundan sonra ivmesinin daha da yükselmesi beklenir.

Öte yandan Marksizm'in sözünü ettiğim tarzdaki somutlanışının kendisini en fazla derecede hissettirdiği alanlar sendikal ve siyasal mücadele alanlarıdır. Bu anlamda kitle sendikacılığı yanılısamasının aşılması sınıf sendikacılığı perspektifinin hayata geçirilmesine ve sosyalist devrimin güncelliğine yönelik müdahalelere ihtiyaç var. Dolayısıyla bugün için Marksizm'in yeniden üretimi, önemli derecede pratik mücadele ve müdahale anlamına geliyor.

Marksist teorik üretim gerçeklikten kopuk bir faaliyet değildir. Marksizm'in kendisi işçi sınıfının kendiliğinden hareketinin eşi benzeri görülmemiş boyutta yükseldiği bir konjonktürün ürünüdür. O hareketlilik olmasaydı Marksizm doğmazdı ve öte yandan kapitalizme karşı işçi sınıfı direncinin gelişmesi de kaçınılmazdı: Diyalektik. Marksizm 19. yüzyıldaki kendiliğinden işçi sınıfı hareketinin nedenlerini ve o nedenlere ilişkin çözümleri teorize eden, işçi sınıfına ve komünist harekete bu doğrultuda yön veren bir praksistir.

Görsel 1. İlker Belek'in söyleşilerinden bir kare [Antalya, 2016]

Buradan günümüz tıp eğitimine, o eğitim içindekilere geçmek istiyorum. Bugün bir tıp öğrencisi, uzmanlık sınavı, dersane, özel üniversiteler, mecburi hizmet, sağlıkta dönüşüm vs. gündemleri arasında tıp biliminin içinde Marksizm'le nasıl buluşabilir? Geçmişe göre daha zor değil mi?

Doğru. Bugün bir tıp öğrencisinin siyasetle ilişkilenmesi, dediğin faktörlerin etkisiyle eskiye göre çok daha zor. Ama kesinlikle mümkün de.

Muhtemelen tıp fakültelerini tercih eden öğrenciler, diğerlerine göre hümaniter değerlere daha yüksek derecede sahipler. Tıp tercihinde maddi kaygıların, beklentilerin etkisi olmadığını söyleyemiyorum. Bu faktör de çok ileri derecede belirleyici. Ancak insanlara ve topluma yararlı olmak motivasyonu yine de çok önemli, bir lise öğrencisinin tıbbi tercih edişinde. Bu olgu kaçınılmaz

olarak onları toplumsal olaylara, gezegenimizin ve ülkemizin yaşadığı sorunlara çekiyor, halka yaklaştırıyor. Ayrıca tıbbın ilerleyen yıllarında, özellikle dördüncü sınıftan itibaren içine girilen mesleki pratik ortamı, o ortamda doğrudan insanların sağlık sorunlarıyla, yani Türkiye gerçekliğiyle temas durumu da öğrenciyi siyasallaşmaya yönelten potansiyel bir faktör olarak görülebilir.

Ancak bu zemin tek başına siyasallaşmaya, Marksizm'i gündeme almaya yetmiyor şüphesiz. İşte burada öğrenciyi etkileyecek çevresel mekanizmaların etkisi devreye giriyor. Ülkemizde genel olarak sosyalizmi çağrıştıran belirgin bir mekanizma olmaması önemli bir sorun. Ayrıca tıp fakülteleri mekân olarak da üniversitenin diğer fakültelerinden izoledir. Hele hele hastane ortamı için bu durum daha da geçerlidir. Dolayısıyla tıp öğrencisinin üniversite içindeki siyasal dinamiklerden etkilenmesi bu nedenle de zordur. İşte burada tıp fakültesi öğretim üyelerinin oynayacağı rol modellik önemli oluyor. Tıp öğrencisini sosyalizmle, Marksizm'le tanıştıracak en önemli aktör bugün için öğretim üyesi gibi görünüyor. İşte bu nedenle kendisini sosyalist olarak tanımlayan öğretim üyelerine (bunların sayısının da artık bir elin parmakları kadar olduğunu hepimiz biliyoruz) çok önemli görev ve sorumluluk düşüyor.

Uzmanlık sınavı, mecburi hizmet kaygılarıyla gelişen sınırlılık ve zaman sorunu meselesine gelince. Doğru, ama bir noktaya kadar. Zira hepimiz biliyoruz ki en hünnerli olduğumuz konu belki de zaman israfı. Bu hepimiz için geçerli. Tıp eğitimi ağırdır, tamam, ama kim tıp öğrencisinin zamanını iyi değerlendirdiğini söyleyebilir. Dolayısıyla iyi kullanmak koşuluyla zaman TUS'a çalışmaya da, Marksizm'i öğrenmeye de, pratik siyasi faaliyet içinde olmaya da yeter. Ben bunun pek çok örneğini biliyorum.

Öğretim üyesinin öğrenciyi gerçeğe, entelektüel ve pratik toplumsal-siyasal faaliyete çekmek açısından önemli noktada olduğunu söyledim. Ancak çevresel faktörler bağlamında bir şeyden daha söz etmek gerekir. Örgütlü sosyalist siyaset ve çevrelerin görevleri. Bu noktada Türkiye Komünist Partisi'nin, Bilim ve Aydınlanma Akademisi'nin işlevi bana kalırsa çok önemli. Doğrudan sağlık alanına seslenen yayın faaliyetleri, Marksizm'in sağlık alanına somutlanması ve öğrencilerin bu yaratıcı çabanın içine çekilmeleri bakımından çok değerli bir işlevi yerine getirir, bu olanağı özellikle gündeme almak gerekir.

Son yıllarda arka arkaya bilinç, toplum yapısı ve dinle ilgili kitaplarını okuduk. Aydınlanma olmadan olmuyor ama bir yandan da sol bilim camiası diyebileceğimiz kesim aydınlanma kelimesini bile sevmiyor. Kimisi "dayatmacılık" olarak görüyor kimisi de "bilim tahakküm kuramaz, otorite olamaz." diyor. Ama şu son salgın sürecinde bilgiye ve bilginin kullanımına dair farklı bir yere geçiverdik sanki. Ne dersin? Bilim, aydınlanma mücadelesinden, hatta kelimesinden uzak durabilir mi?

Olur mu öyle şey? Bilim zaten Aydınlanma döneminin ürünü, bileşeni. Öte yandan Aydınlanma dediğimiz dönem bilim, sanat alanlarındaki gelişmelerle başladı. Kilisenin önerdiği yaşam tarzı toplumsal gereksinimlere yanıt vermiyor, kilisenin belirlediği kurallar insanları fazlasıyla sıkıyordu. Örneğin Aydınlanma'nın toplumsal hayatımızın şafağında belirmeye başladığı yıllarda kilise insanların birlikte eğlenmelerine karışıyor, kabul edilmez yasaklar getiriyordu.

Tıptaki gelişmeler bilime öncülük etti, daha da ötesinde toplumun sekülerleşmesinde önemli işlev gördü. Eskiden beri geçerlidir: Tıpta kadın erkek ayrımı yoktur, tıp bir meslek olarak cinsiyet farklılıklarını siler atar. Anatomi biliminin gelişmesi kilisenin insan vücudu üzerine koyduğu yasakların geçersizleştirilmesi açısından çok önemli oldu. Bilim insan ve toplumun somut gereksinimleri içindir ve hiçbir akıl dışı yasağı tanımaz, yasak olsa bile kendisine bir yol bulur ve en nihayetinde yasakçıyı mağlup eder.

Sosyalizmin yıkılmasından sonra dünya karanlık bir gericilik dönemi içine girdi. Sapla saman birbirine karıştırıldı. Gerici fikirlerin savunulması ve yaşam tarzının o fikirlerle belirlenmesi "özgürlük" diye kodlanır oldu. Türkiye'de AKP'nin işini de en çok bu fikirleri savunanlar kolaylaştırdı. Ta ki, AKP'nin gerici yaşam tarzını toplumsal bir norm olarak belirlediği ve bu amaca özel yasalar çıkarmaya başladığı noktaya kadar. O zaman için özgürlükle değil, gericiliğin iktidarını tahkim etme niyetiyle ilgili olduğu anlaşıldı.

Öte yandan, özgürlükleri kısıtlayan Aydınlanma ve bilim değil, milliyetçilik ve dindir. Her ikisi de yaşamı kendi kodlarına göre belirlemeye çalışırlar. Bilimde ise tek yol gösterici unsur ortak ihtiyaçlar, akıl ve yaratıcılıktır. Çocuk felcini aşıyla yok ettik. Boşu boşuna insanlar ölüyor ya da sakat kalıyordu. Bu bilimdir. Aşıya karşı çıkarırsanız, "ben çocuğuma aşı yaptırmama hakkına sahibim" dersiniz, bu da gericilik olur. Çünkü bu gericilik hem çocuğun hem de toplumun yaşam hakkını, dolayısıyla toplum olarak bir arada yaşama olanaklarımızı yok eder, aşı karıştılgına hiçbir şekilde izin verilemez. Bireylerin kendi kafalarına göre davranma "özgürlüklerinin" sınırı toplum olarak birlikte yaşama koşullarımızdır. Aynı nedenle gelirin eşitsiz dağılımına yol açan tüm kapitalist iktisadi politikalar gericidir, zira birlikte yaşama olanaklarımızı ortadan kaldırır, düşük gelirli insanların haklarını gasp eder. Dolayısıyla hiç kimsenin bir diğerinden daha zengin yaşama hakkı yoktur ve zenginlerin yaşamı istedikleri gibi yaşayabilmelerine karışılmaması bireysel özgürlük alanına saygı olarak değerlendirilemez.

İnsanı bugüne getiren şey akıl ve bilimdir. Üç milyon yıllık bir yolculuktan söz ediyoruz. Atalarımızın böcekleri avlamak için kullandığı ilk ağaç dalcığı bilim tarihimizde devasa nitelikli bir sıçrama anlamına geliyor ve üst maymunumsulardan insana geçişte kritik bir uğrağı ifade ediyordu. Bilimsiz insanlaşma ve toplumsallaşma olmaz.

Türkiye'de Aydınlanmanın bin bir küfürle gözden düşürülmesinde sözünü ettiğim postmodern "özgürlük" anlayışının belirleyici önemi oldu. Buna göre Aydınlanma ve laiklik Kemalizm'in uygulamalarıydı, Kemalizm ise bir diktatörlük. Dolayısıyla laikliği ve Aydınlanmayı savunmak Kemalist diktatörlüğü savunmakla eş tutuldu.

Oysa "diktatörlük" dedikleri Kemalist devrim saltanat ve hilafete karşı bir burjuva devrimiydi ve her burjuva devrimi aristokrasiye karşı mücadele etmek nedeniyle zorunlu olarak bilime sarılarak Aydınlanmacı, halkçı bir çizgiye oturuyordu.

Bunu anlamamak aslında tarihin diyalektiğine karşı çıkmak anlamına geliyordu ki bilim karıştılgının tam kendisini oluşturuyordu.

Dediğin gibi korona salgını bilimi toplumun bütün kesimlerinin gündemine yeniden soktu. Doğaldır. Toplumlar olağanüstü koşullarda bilime yeniden dönerler. Çünkü hiçbir inanç sistemi salgınla mücadeleye yaramaz. Öte yandan insanlar doğuştan bilimseldirler ve gündelik hayatlarında da zaten tipik bir bilim insanı gibi davranırlar. Bir çiftçi ekini ne zaman ekeceğini, aradaki otları ne zaman yolacağını bilir, zamanına dikkat eder, aksi takdirde tarladan ürün alamaz, vb.

Fakat bu durum bilimin dünyaya kendiliğinden hâkim olacağı, laikliğin kendiliğinden yeniden inşa edileceği ya da laikliği yeniden kazanmak için olağanüstü koşulların beklenmesi gerektiği anlamına gelmiyor.

Aydınlanma ve laiklik için siyasi mücadele gerekiyor. Sosyalizmdir bunların gerek koşulu. Zaten Aydınlanmanın kendisi kiliseye, saraya, krala, padişaha karşı siyasi bir mücadeleydi.

Bir yandan da tarihsel bir zorunluluktur. Yani burjuvazinin yol alabilmesi, ekonomik iktidarını siyasi iktidarla perçinlemesi için. Şimdi ise sıra işçi sınıfında, tarihsel olarak. Ama bir de "sınıfın bilinç sorunu" var. Son kitabında işlediğin. Sınıfın bilinç sorunu nasıl çözülür?

İşçi sınıfı şimdilerde çok dağınk, bilinçsiz, örgütsüz. Yine sosyalist sistemin çöküşünden beri. Ama normal. Eğer öncüler dağılırsa, sosyalist devrime olan bağlılıklarını yitirirlerse, kapitalizmi kutsar bir konum alırlarsa başka ne olabilir ki?

Dolayısıyla işçi sınıfının bilinç sorunu çözülür. Bu konuda Lenin'in öğretisi halen geçerli: Sınıfa bilinci dışarıdan taşımak. Lenin sınıfın kendi öz kaynaklarıyla, enerjisiyle, donanımıyla geliştireceği hareketin kendiliğinden, ekonomist-sendikalist karakter taşıyacağını, düzenle sınırlı kalacağını, reformist olacağını söylemiş ve eklemiştir: Sınıfın hareketinin düzenin sınırlarını zorlayabilmesi, yani sınıfsız sömürsüz bir dünyaya bağlanabilmesi için siyasallaşması gerekir, bu da komünist parti tarafından işçi sınıfına bilinç taşınmasını gerektirir.

Kimileri bunu çok mekanik biçimde anladılar. Olay sanki bir emme basma tulumu gibi işleyecekti. Partinin kadroları, militanları, propagandistleri, ajitatörleri alacaklardı işçileri karşılarına ve onların sendikalist düzenle sınırlı beyinlerine sosyalizm fikrini enjekte edeceklerdi.

Evet, işçi sınıfına bilinç taşıma eyleminin içinde kabaca bu da var, yani sürecin (şüphesiz usulüne uygun) bir eğitim boyutu da bulunuyor. Hiçbir işçi Marksist sosyalist öğretiyi tanımadıkça artı değer sömürsünün farkına varamaz. Öte yandan her işçi kendi pratiği içinde tam bir Marksist'tir. Kendisine ne yaşadığı sorulduğunda sömürüyü gayet güzel tanımlar, üstelik neredeyse Marks'ın artı değer kavramsallaştırması içindeki terimlerle. Kendi emeğine patronun el koyduğunu, sömürdüğünü söyler. Ancak çok önemli iki şeyin farkında değildir: Öncelikle yaşadığı sorunun kendisiyle, kendi işyeriyle, bilemediniz kendi ülkesiyle sınırlı olduğunu düşünür, dolayısıyla sorunu patronunun ya da iktidarın kötü niyetiyle, beceriksizliğiyle alakalı olarak ele alır. Yani yaşadığı sömürünün sistem sorunu olduğunu, kapitalizmle ilişkili yapısal bir niteliğinin bulunduğunu bilemez. İkincisi de sömürünün ancak işçi sınıfı iktidarıyla, yani sosyalizmle ortadan kaldırılabilceğini hiç ayırt edemez. İşte işçinin gündelik yaşamına yedirilmiş Marksist eğitim bu sorunları aşmaya yarar.

Ama tam da bu noktada itirazlar yükseliyor: "Egemen ideoloji ve dini inanç sistemi bu kadar hâkimken mümkün mü?" diye...

Kesinlikle mümkün. Zira kapitalizm içinden çıkması olanaksız bir krizin içinde debeleniyor. Daha da ötesinde kriz giderek kalıcılaşıyor, derinleşiyor. Bu krizin ne anlama geldiği, ne kadar derin ve çözümsüz olduğu COVID-19 salgını sırasında bir kez daha teyit edilmiş oldu. Böyle bir ortamda hiçbir güç, hiçbir ideolojik ya da siyasi araç işçi sınıfının kendiliğinden tepkilerini engelleyemez. Tersine bu kriz ortamı kendiliğinden sınıf hareketlerini tetikleyecek, iktidarlar da bu ararımlara en şiddetli şekilde karşılık verecek ve bu da iktidarların geliştirdiği tüm siyasi ve ideolojik hâkimiyet araçlarının ikna edici ve baskılayıcı kudretini daha da azaltacaktır. Böyle bir tarihsel momentten geçiyoruz. Ben bunları söylerken, ABD'de Trump yönetimine karşı, salgın günlerinde iyice artan iktisadi, sosyal sorunlar zemininde bir siyahın polis şiddetine kurban gitmesi vakasının tiktlediği ve kesinlikle antikapitalist bir içerik de kazanmış olan toplumsal ayaklanma ikinci haftasını doldurmuş bulunuyor.

Ancak, işçi sınıfına bilinç taşıma, sınıfı bilinçlendirme faaliyeti salt pedagojik bir iş değildir. Bu bir mücadele sürecidir. Siyasi eğitimi tamamlayacak faaliyet işçi sınıfını kendi sınıfsal sorunları aracılığıyla mücadele alanına çekmektir. Dikkat edelim, bugün işçi sınıfı hemen hemen bütün dünyada eylemsiz durumda. Bunun bir nedeni farklı bir dünyanın mümkün olduğuna ilişkin bütün referans noktalarının yıkılmış ve sosyalist-ko-

münist siyasi partilerin önemli kısmının da en azından hatırı sayılır bir süre boyunca o referans noktalarını bir kenara bırakmış olmasıdır. Diğerleri ise işçi sınıfının bir araya gelerek eyleme geçebileceği bütün pratik mücadele kanallarının yıkılmış, yok edilmiş, yıpratılmış olmasıdır.

Bu ikisi şüphesiz birbirlerini besleyen dinamikler. Ama sonuç değişmiyor. İşçi sınıfı eylemsiz. Eylemsizlik kadcılığı, eylemsizliği de örgütsüzlük besler. Oysa sınıf eğitime de, farklı bir dünyanın olabilirliğine de ancak eylem içinde ikna olabilir. Dolayısıyla Marksist eğitimle birlikte sınıfı eyleme çeken mücadeleciler bir tarz gerekiyor. Sınıfın kendi sorunlarından kalkan ve sınıfsal sorunları sisteme bağlayan bir pratik mücadele. Buna zaten praksis diyoruz. Söylemiştim: Marksizm'in kendisi bir praksistir. Demek ki örgütlü müdahalelerle işçi sınıfını eyleme çekeceğiz ve bu sürecin her noktasında sosyalist eğitim olacak. Kendisini salt eğitime kilitlemiş bir yapı kesinlikle örgüt olamaz.

Görsel 2. Dr. Belek'in düşünceleri ve mücadelesi için üniversitesinde açılan soruşturmalara karşı yapılan basın açıklamalarından bir kare [2011]

Mesleki, bilimsel ve siyasi mücadelede bir yandan da soruşturmalara uğraştın. Oldukça uzun bir liste sanırım bunlar. Yıllar içinde ne gibi kovuşturmalar geçirdin?

Bu işler asistanlığımdan itibaren başımı sarmaya başladı. Sıklığı ve ciddiyet derecesi de giderek arttı. 23 yıllık öğretim üyeliğim döneminde geçirdiğim soruşturma toplam yedi taneydi sanırım. Konuları çok enteresan olabiliyordu. Örneğin birisinde öğrencilerle yakın ilişkiler kurmak gibi bir suçlama yapmışlardı.

Sonra üniversitede Öğretim Elemanları Derneği yönetim kurulunda iken yaptığım laikle ilgili basın açıklamalarından dolayı iki soruşturma açıldı. Tıp fakültesinin içindeki tıbbi fizik laboratuvarını kapatıp yerine mescit yapmalarını kınayan ve bilimi savunan bir açıklamayı yazmış ve okumuştum.

Bu son iki soruşturmayla bir sene içinde en ağır cezaları verdiler: Maaştan kesme ve kademe ilerlemesinin durdurulması. Amaç bir üçüncü soruşturmayla kamu görevinden ihraç etmektir. Cezaların iptali için açtığımız davaların ilkini, beklediğimiz gibi kaybettik, ikincisini ise hiç beklemediğimiz şekilde kazandık. Tam o sırada

Fethullah ile AKP kavgası patladı. Sanırım benim ikinci davayı kazanmamda iktidar bloğunun kendi içindeki çatırdamanın etkisi oldu. Hakkımda sürekli soruşturma açan rektör FETÖ'den tutuklandı, cezaevine konuldu. O hengâmede beni unuttular. Üniversitedeki son beş yıl, sorunsuz değil ama soruşturmasız geçen tek dönemim oldu. Türkiye ilginç bir ülke.

Emekli olduktan sonra da soL'daki bir yazımdan dolayı bir davayla karşılaştım: Dini değerleri aşağılamak suçlamasıyla. Oysa ben Diyanet'in buluş yaşında evlenilebilir diyen ve kız çocuklarında da buluş dönemini 9 yaşla başlatan görüşüne karşı bir yazı yazmıştım. Şimdi o dava devam ediyor.

soL'da yazmaya da devam ediyorsun. Korona günlerinde salgının seyrine dair hemen her gün yazdın. Sanırım salgından hemen önce de bir kitabın çıkmak üzereydi. Senden önümüzdeki günler ve aylarda neleri, hangi üretimleri göreceğiz? Yakın gelecek planlarına dair bilgi istesek...

Evet, korona günlerinde yazmak benim için en azından mesleki bir sorumluluktur. Süreci olabildiğince yakından takip etmeye, salgın yönetimini izlemeye, eksik ve hatalar ile bunlarla ilgili olarak yapılması gerekenleri belirlemeye çalışıyorum. Kapitalist ülkelerin salgında başarılı bir yönetim sergilemeleri olanağı yoktu, yaşananlar bunu somutlamış oldu. Öte yandan salgın konusunda halk sağlığı önlemlerinin alınması konusunda işçi sınıfının örgütlü müdahalesine büyük gereksinim var. Aksi takdirde iktidarlar bildiklerini okumuş olacaklar.

Dediğin gibi salgın öncesinde "AKP'li Yıllarda Sağlık" isimli bir kitabım matbaaya gidiyordu. Salgın patlayınca durdurduk. Ayrıca yine Yazılama Yayınevi'ne 2020 Eylül ayı için "Küba'da Sağlık" kitabımın gözden geçirilmiş yeni baskısını teslim etme sözü vermiştim. O iş de önemli ölçüde tamamlamıştım, yalnızca Küba Sağlık Bakanlığı 2019 istatistik yılının yayımlanmasını bekliyordum, ilgili verileri oradan güncelleyecektim. O iş de kalmış oldu. Bu arada istatistik yılı çıktı. Sanırım önümüzdeki günlerde her ikisi için de gelişme olur.

Öte yandan 1990'ların başlarından beri şekillenmiş ilgi alanlarımda yazmayı sürdüreceğim. Aklımda iki fikir var. İlki yine dinle ilgili: Laiklik. Biliyorsunuz dinle ilgili üç kitap yazdım: Dinin Toplumsal Kökenleri, Din-Toplum-İktidar ve Din-Bilim-Felsefe. Aslında bu seri dörtlüydü ve sonuncusu da "Laiklik" olacaktı. Bazı nedenlerle o dönemde Laiklik üzerine yazamadım. Bir de emperyalizm başlıklı bir çalışma var aklımda.

Biliyorsunuz dünya düzeni bugün iki önemli krizi iç içe yaşıyor. Kapitalizmin iktisadi krizi ile emperyalizmin hegemonya krizi. Hegemonya krizi iktisadi krizin üzerine bindi ve bu kaçınılmaz bir şeydi. Kapitalizmin krizini savaşlarla çözmeye çalışıyorlar, bu da kaçınılmaz olarak emperyalist güçler arasındaki gerilimleri artırıyor. ABD-AB, ABD-Rusya ve ABD-Çin gerilimleri tam buraya

oturuyorlar. Böyle dönemler dünya tarihinde nadirdir ve ortaya çıktığında da büyük alt üst oluşların gerçekleşeceğine işaret eder.

Bu gelişmenin hem somut olarak ele alınması hem de teorize edilmesi gerektiğini düşünüyorum. Zira sorunun kapitalist düzen sınırları içinde aşılma ihtimalinin de tükendiğine işaret ediyor. Bir yandan burjuva düşüncülerin tamamı geleceğe dair neler yapılması gerektiğine ilişkin bir şeyler söylüyorlar, öte yandan her iki kriz bağlamında da üretim sistemlerinin, birikim rejimlerinin önümüzdeki dönemde nasıl bir değişim göstereceği, nasıl yeniden yapılandırılacağı gibi somut konular tartışılıyor. Konu bu nedenlerle benim ilgimi çekiyor ve bizim açımızdan bir görev olarak da algılıyorum.

Merakla bekliyoruz olacağız yeni üretimlerini. Ve bu güzel söyleşi için de çok teşekkür ediyoruz.

Ben teşekkür ederim. Türkiye'de üniversitenin, bilimsel düşüncenin büyük baskı altına alınmış olduğu günümüzde Bilim ve Aydınlanma Akademisi çok önemli bir görevi üstlenmiş durumda, bu nedenle de şükranlarımı sunarım.

*

İlker Belek'in yayımlanmış kitapları

Toplumsal Bilinç (1991), *Sınıfsız Toplum Yolunda Türkiye İçin Sağlık Tezi* (ortak çalışma, 1992), *DİSK'in "Yeni" Yönelimleri ve Sendikal Hareket* (ortak kitap, 1992), *Yeni Dünya Düzeni* (ortak kitap, 1992), *Sağlık Reform Paketi Neyin Peşinde* (ortak kitap, 1992), *Marksist Bakış Açısıyla Teknolojik Devrim ve Endüstriyel Demokrasi* (1993), *Sağlıkta Özelleştirme* (1995), *Postkapitalist Paradigmalar* (1997, 1999), *Sınıf-Sağlık-Eşitsizlik* (1998), *Türkiye İçin Sağlık Tezi* (2. Baskı 1998), *Küba'da Sağlık* (2002, 2009, 2015), *Antalya'da Hekimler Sınıf ve Statü Konumu Açısından Değerlendirme* (2003), *Sosyoekonomik Konumda ve Sağlıkta Sınıfsal Eşitsizlikler* (2004), *Esnek Üretim Derin Sömürü* (2004, 2011, 2018), *Eleştirel Sağlık Sosyolojisi Sözlüğü* (ortak kitap, 2006), *Sağlıkta Dönüşüm: Halkın Sağlığına Emperyalist Saldırı* (2012), *Kapitalizmde Sınıf* (2013, 2015, 2017), *Sağlığın Politik Ekonomisi* (1994, 2001, 2009, 2016), *Dinin Toplumsal Kökenleri* (2015, 2016), *Din-Toplum-İktidar* (2016, 2017), *Din-Bilim-Felsefe* (2017), *Marksizm, Sınıf Bilinci, Siyaset* (2019).